

Дослідження впливу рівня концентрації та спеціалізації виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами на ефективність цього виробництва

О.В. БЕЗСМЕРТНА, кандидат економічних наук, доцент Вінницького національного технічного університету

Н.М. ТАРАСЮК, здобувач Вінницького національного аграрного університету

Постановка проблеми. Реформування агропромислового сектору економіки України не позначилось позитивними змінами. Змінилась як структура, так і обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. У Вінницькій області, зокрема, починаючи з кінця 90-х років, основним виробником молока та молочних продуктів стає приватний сектор. В результаті цього погіршилась якість молока, неврегульованою стала цінова політика, продуктивність сировинних зон стала мінливою та спадаючою. А потужностей діючих сільськогосподарських підприємств, частка яких ледве сягає 20%, не вистачає для утримання на належному рівні показників ефективності функціонування як молокопереробного підкомплексу, так і сільськогосподарської галузі в цілому.

З огляду на вищевикладене виникає необхідність проведення наукових досліджень щодо сучасних особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва молока та молочної продукції, а також факторів підвищення ефективності діяльності цих підприємств. Як засвідчує практика передових господарств Вінницької області, серед таких факторів важливими слід виділити потенціал концентрації та спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку молочного скотарства і виробництва молока, теоретичним і практичним аспектам концентрації та спеціалізації присвячено ряд наукових праць. Серед них наукові розробки таких вчених економістів-аграрників, як Саблук П.Т.,

Бойко В.І.¹, Месель-Веселяк В.Я.², Збарський В.К., Мацибора В.І.³, Андрійчук В.Г.⁴, Іванух Р.А., Захарченко Ю.М.⁵, Козак О.А.⁶, Чугаєвська С.В.⁷, Паневник Т.М.⁸ та інші. Разом з тим потребують подальшого дослідження питання щодо підвищення ефективності діяльності виробників молока на регіональному рівні за рахунок посилення концентрації та спеціалізації.

Невирішені частини проблеми. Зміни, які відбуваються в молокопродуктовому підкомплексі, вимагають від практиків та теоретиків розробляти нові стратегії, націлені на відродження галузі. Оскільки вкрай кризовим є становище сільськогосподарських виробників, то постає необхідність поглибленого вивчення рівня ефективності виробництва молока саме цими господарствами із врахуванням регіональних особливостей концентрації та спеціалізації. Залишаються недостатньо вивченими окремі показники економічної ефективності виробництва молока в розрізі груп сільськогосподарських підприємств Вінницької області.

¹ Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні / П.Т. Саблук, В.І. Бойко. – Монографія. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 340 с.

² Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С. 13.

³ Збарський В.К., Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / В.К. Збарський, В.І. Мацибора, А.А. Чалий та ін. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.

⁴ Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

⁵ Захарченко Ю.М. Функціонування ринку молока в сучасних умовах господарювання.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Захарченко Юрій Миколайович; Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва. – Харків, 2003. – 23 с.

⁶ Козак О.А. Розвиток ринку молока та молочної продукції регіону / О.А. Козак // Агроінком. – 2005. – №3-4. – С. 88-90.

⁷ Чугаєвська С.В. Організація заготівлі молочної сировини в радіоактивно забрудненому регіоні Житомирської області / С.В. Чугаєвська // Вісник ДАУ. – 2007. – №1 (12). – С. 218-228.

⁸ Паневник Т.М. Ефективність виробництва молока в підприємствах різних форм господарювання / Т.М. Паневник // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. – 2007. – Вип. 56. – С. 226-231.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є виявлення рівня ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в залежності від особливостей концентрації та спеціалізації.

Результати досліджень. Формування умов ефективного виробництва молока і молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами у Вінницькій області є нині актуальним питанням і потребує науково-практичного розв'язання. Особливої уваги заслуговує дослідження впливу рівня концентрації та спеціалізації на результативність діяльності цих підприємств.

Спеціалізація виробництва – це форма суспільного поділу праці, що виражається в поділі старих і формуванні нових галузей виробництва. У сільськогосподарському виробництві виділяються вузькоспеціалізовані (одногоалузеві), з поглибленою спеціалізацією (з обмеженою кількістю галузей) і багатоголузеві господарства.

У нерозривній єдності зі спеціалізацією знаходиться концентрація виробництва. Концентрація – це процес зосередження виробництва. До форм концентрації відноситься розширення діючих підприємств, реконструкція, модернізація, будівництво нових виробничих об'єднань.

Спеціалізація і концентрація виробництва у сільському господарстві найбільше розвивалася у 60-70 роках минулого століття. Проте надмірна концентрація виробництва, недостатня забезпеченість кормами, значні труднощі утримання великої кількості тварин у відповідних санітарних умовах та інші чинники змусили переглянути концепцію розвитку спеціалізації і концентрації виробництва. У 80-х роках перестали працювати пункти для відгодівлі великої рогатої худоби при цукрових заводах, а також ті, які працювали на основі міжгосподарської кооперації. Було ліквідовано відгодівлю тварин на дуже великих ското- і свиновідгодівельних комплексах. А 90-і роки відзначилися дуже великими деформаціями в агропромисловому комплексі. Реформування колгоспів і радгоспів, державних сільськогосподарських підприємств призвело до значного скорочення

виробництва комбікормів, повне припинення роботи усіх вузькоспеціалізованих господарств по виробництву м'яса, яловичини, свинини, птиці та інших видів продукції тваринництва. Однак у складних економічних умовах залишились працювати птахофабрики, тепличні комбінати і овочеві фабрики⁹.

Таким чином, за сучасних умов господарювання політика управління сільськогосподарським виробництвом повинна постійного корегуватись, зокрема за новими підходами слід будувати стратегію спеціалізації і концентрації у молочному скотарстві.

У Вінницькій області можна виділити найбільші сировинні зони, які виробляють переважну кількість молока. Це перш за все Крижопільський (10,6% від валового виробництва молока в області), Козятинський (9,1%), Ямпільський (8,5%) райони. Дещо менше молока одержують у Томашпільському (6,7%), Калинівському (6,3%), Тростянецькому (6,3%), Гайсинському (6,2%) районах. Тобто, найбільше сировини у Вінницькій області дає її південна, а далі – північна частини.

Проаналізуємо, як рівень концентрації впливає на ефективність виробництва молока в області, використавши метод групування. Для групування сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні слід застосувати комбінаційний метод, за яким зведення даних здійснюється за двома або більше ознаками.

Для виявлення впливу рівня концентрації на ефективність виробництва молока у Вінницькій області спочатку проведемо групування сільськогосподарських підприємств за обсягами виробленого молока (табл. 1). При цьому показниками ефективності оберемо рівень рентабельності, середньорічний удій на 1 корову, обсяг виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь, обсяг виробництва молока на 1 господарство, собівартість 1 т реалізованого молока, ціну реалізації 1 т молока.

⁹ Іванух Р.А., Дусановський С.Л. Аграрна економіка і ринок / Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський, С.М. Білан. – Тернопіль: «Збруч», 2003. – 305 с.

**1. Групування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності
Вінницької області за обсягами виробленого молока
у 2010 р.¹⁰**

Групи с.-г. підприємств з різним рівнем валового виробництва молока, т	Кількість с.-г. підприємств	Валове виробництво молока, т	Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	Середньорічний удій на 1 корову, кг	Вироблено молока на 100 га с.-г. угідь, т	Вироблено молока на 1 господарство, т	Собівартість 1 т реалізованого молока, грн.	Ціна реалізації 1 т молока, грн.
1 група (0-3278,7)	23	822,9	5,0	2798,2	3,51	167,6	2094,1	2142,4
2 група (3278,7-6557,3)	72	4670,0	24,8	3538,6	14,5	771,4	2175,1	2692,6
3 група (6557,3-9835,9)	41	7702,2	23,0	4643,4	22,3	1139,1	2370,2	2872,6
4 група (9835,9-13114,6)	25	11637,6	37,9	5311,0	29,0	2921,7	2109,8	2835,8
Всього і в середньому по області	161	4580,8	24,6	4137	12,9	768,2	2225,0	2772,3

Оскільки основними ознаками групування обрано кількісні показники, то ряди розподілу одиниць сукупності за даними ознаками є варіаційними рядами. При цьому буде застосовуватись інтервальне групування, де значення варіант – конкретних значень групувальної ознаки – подано у вигляді інтервалів. В межах кожного інтервалу всі значення ознаки відносяться до однієї певної групи. Враховуючи значення показників групування сільськогосподарських підприємств Вінницької області та їх відхилення від середніх значень, здійснимо поділ підприємств на чотири групи.

Для побудови інтервального групування визначимо величину інтервалу за такою формулою:

¹⁰ Статистичний щорічник Вінниччини за 2010 р.: Стат. зб. – Вінниця: Головне управління статистики у Вінницькій області, 2011. – 650 с.

$$i = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{K}, \quad (1)$$

де i – величина інтервалу;

K – кількість груп;

X_{\max} , X_{\min} – відповідно максимальне і мінімальне значення даних.

Розрахунки, зроблені в табл. 1, свідчать про наявність зв'язку між рівнем концентрації виробництва та рівнем економічної ефективності виробництва молока. Так, на тих сільськогосподарських підприємствах, де виробляється багато молока (3 і 4 групи підприємств), там найвища продуктивність корів, краще використовуються сільськогосподарські угіддя, нижча собівартість 1 т молока, вища рентабельність. Окремо слід звернути увагу на зміну собівартості реалізованого молока, а саме на те, що лише за умови виробництва та реалізації не менше 9835,9 т молока (4 група) починають спадати постійні витрати, і собівартість знижується. Відповідно є резерв для зниження ціни реалізації й отримання більшої вигоди від продажу молока, що виражається показником рентабельності.

Здійснені розрахунки підтверджують думку про недоцільність штучного роздрібнювання молочного виробництва на невеликі господарства, а також про те, що концентрація виробництва у науково обґрунтованих розмірах значно впливає на підвищення економічної ефективності виробництва молока. Однак, лише незначна кількість сільськогосподарських підприємств Вінницької області використовує цей потенціал.

Досвід розвинутих зарубіжних країн підтверджує, що поряд з концентрацією виробництва на ефективність виробництва молока суттєвий позитивний вплив має спеціалізація виробництва. Для визначення взаємозв'язку спеціалізації та інших показників економічної ефективності проведемо групування сільськогосподарських підприємств Вінницької області за рівнем спеціалізації, який ми визначили у вигляді питомої ваги

доходу, отриманого від реалізації молока, у загальному обсязі товарної продукції (табл. 2).

2. Групування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності Вінницької області за рівнем спеціалізації виробництва молока у 2010 р.

Групи с.-г. підприємств за рівнем спеціалізації	Кількість с.-г. підприємств у групі	Рівень спеціалізації, %	Середньорічний удій на 1 корову, кг	Вироблено молока на 100 га с.-г. угідь, т	Витрати на 1 т молока, грн.	Рентабельність виробництва молока, %
1 група (0-5%)	23	2	2707,9	5,21	1882,5	4,9
2 група (5-10%)	71	8	3837,9	12,95	1878	27,1
3 група (10-15%)	43	13	4536,2	22,96	1931,6	24,5
4 група (15-20%)	24	20	5220,5	28,91	2090,8	29,9
Всього і у середньому по області	161	8	4137	12,95	1952,1	24,6

Отже, за допомогою методу аналітичних групувань визначено вплив рівня спеціалізації виробництва молока на ефективність цього виробництва. З даних табл. 2 видно, що питома вага грошових надходжень від реалізації молока в структурі товарної продукції 4 групи сільськогосподарських підприємств на 18 % вища проти 1 групи, а це свідчить про підвищення рівня спеціалізації виробництва молока і розвиток рівня концентрації виробництва. Як наслідок, покращуються показники ефективності виробництва молока. Однак, рівень спеціалізації, який не перевищує 20%, вважається незначним, тому сільськогосподарським підприємствам доречно рекомендувати подальше зростання рівня спеціалізації.

З табл. 2 видно, що з переходом від 1 до 4 групи сільськогосподарських підприємств зростає середньорічний удій на 1 корову, краще використовуються сільськогосподарські угіддя, підвищується рівень рентабельності. Стосовно витрат на 1 т молока, то за незначного рівня

спеціалізації вони мають зростаючу тенденцію і негативно впливають на рівень ефективності виробництва молока у Вінницькій області. Тому можна зробити висновок про те, що весь технологічний ланцюг «виробництво – переробка – збут» буде ефективнішим при створенні великих підприємств, які будуть займатись виробництвом молока (середні і малі є неприбутковими).

Узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва залишається рентабельність. З метою більш детального аналізу факторів, що вплинули на підвищення рентабельності виробництва молока, проведемо групування господарств області за цим показником (табл. 3).

3. Економічна ефективність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області за рівнем рентабельності у 2010 р.

Групи с.-г. підприємств з різним рівнем рентабельності, збитковості, %	Кількість с.-г. підприємств	Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	Середньорічний удій на 1 корову, кг	Вироблено молока на 100 га с.-г. угідь, т	Вироблено молока на 1 господарство т	Собівартість 1 т реалізованого молока, грн.	Ціна реалізації 1 т молока, грн.
1 група (-28,1-(-4,3))	2	-17,1	2127	3,5	118,6	2893,7	2327,1
2 група (-4,3-19,6)	73	10,5	3461,6	10,1	906,9	2198,7	2433,7
3 група (19,6-43,5)	67	31	4141,1	18,9	823,0	2074,7	2715,2
4 група (43,5-67,3)	19	55,8	4496,5	22,3	1368,5	1728,0	2683,3
Всього і в середньому по області	161	24,6	4137	12,9	768,2	2225,0	2772,3

Розрахунки, наведені у табл. 3, підтвердили, що рентабельність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області у 2010 році прямопропорційно залежить від продуктивності корів,

ефективності використання сільськогосподарських угідь, ціни реалізації молока. Однак, незважаючи на те, що молоко та молочні продукти можна віднести до нееластичного товару, при надмірному підвищенні реалізаційних цін на молоко рівень рентабельності буде падати. Підприємства 4 групи врахували цей аспект, знизили ціну реалізації лише на 1,2% і забезпечили збільшення показника рентабельності на 24,8% порівняно із господарствами 3 групи. Звісно, зниження реалізаційної ціни є обґрунтованим лише за умови економії на витратах. Дійсно, від 1 до 4 групи сільськогосподарських підприємств спостерігається зменшення собівартості 1 т реалізованого молока, що позитивно позначилось на рівні показника рентабельності.

Висновки з проведених досліджень. Зміни, які відбулись в агропромисловому комплексі України, і Вінницької області зокрема, особливо негативно позначились на рівні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, в т.ч. з виробництва молока. Викладені вище результати досліджень дають підстави стверджувати, що важливою умовою ефективного виробництва молока і молочних продуктів сільськогосподарськими підприємствами у Вінницькій області є посилення рівня концентрації та спеціалізації.

Щодо концентрації, то найбільше сировини в регіоні дає її південна і північна частини. При цьому на сільськогосподарських підприємствах цих районів краща продуктивність корів, сільськогосподарських угідь, нижча собівартість 1 т молока, вищий рівень рентабельності. Тобто економічно не вигідним є поділ молочного виробництва на відокремлені господарства.

Концентрація виробництва молока, як було виявлено, нерозривно пов'язана із рівнем спеціалізації. У Вінницькій області цей рівень є незначним (не більше 20%), однак при наближенні сільськогосподарських підприємств до цієї величини покращуються показники ефективності виробництва молока. Тому зроблено висновок про доцільність подальшого зростання рівня спеціалізації.

Анотація

Досліджено рівень концентрації та спеціалізації виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області, проведено групування цих підприємств та визначено економічну ефективність виробництва молока за рівнем рентабельності.

Ключові слова: концентрація, спеціалізація, рентабельність, середньорічний удій, виробництво молока, собівартість, ціна реалізації, сільськогосподарське підприємство, район.

Исследован уровень концентрации и специализации производства молока сельхозпредприятиями Винницкой области, проведено группирование этих предприятий и определена экономическая эффективность производства молока в зависимости от уровня рентабельности.

Ключевые слова: концентрация, специализация, рентабельность, среднегодовой удой, производство молока, себестоимость, цена реализации, сельскохозяйственное предприятие, район.

The level of concentration and specialization in milk production by agricultural enterprises of Vinnitsa region is investigated, group of enterprises is held and the economic profitability efficiency of milk production is determined.

Keywords: concentration, specialization, profitability, average milk yield, milk production, cost, selling price, agricultural enterprise, region.